

До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03
Національного університету
«Одеська юридична академія»
65009, м. Одеса, Фонтанська дорога, 23

ВІДГУК

офіційного опонента

на дисертацію Андропова Ігоря Володимировича на тему: «Судові рішення в цивільному процесі України», подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право

Актуальність теми дослідження, насамперед, обумовлена необхідністю вироблення сучасних наукових підходів до сутності судових рішень в цивільному процесі з огляду на оновлення положень цивільного процесуального законодавства України та поступового впровадження в Україні європейських стандартів справедливого судочинства.

Здійснення судового захисту порушеного права не можна уявити без якісного судового рішення. Своє соціальне призначення як акту правосуддя, спрямованого на захист порушеного, невизнаного, оспорюваного права, свободи та інтересу особи судове рішення може виконати лише за умови, коли воно є результатом правосудної діяльності з захисту таких права, свобод та інтересів, здійсненої відповідно до принципів цивільного судочинства та цивільної процесуальної форми. У цьому сенсі воно кореспондує процесуальній формі здійснення судового захисту, проведеного з дотриманням вимоги справедливого судового розгляду справи судом.

Диференціація цивільної процесуальної форми призводить до виникнення та розвитку в її межах різних судових процедур. Розвиток різних за своїми характеристиками процедур у рамках цивільного судочинства – явище закономірне. Судове рішення здатне виконувати функцію захисту порушеного права, будучи ухваленим як у межах скороченої, так і загальної судової процедури. Однак норми цивільного процесуального законодавства та судова

практика обов'язково повинні враховувати особливості кожної судової процедури, які відбиваються й на самих судових рішеннях. Тобто диференціація судових процедур закономірно вимагає диференціації судових рішень, що втілюють результат судового розгляду справи.

Особливості різних видів судових рішень (рішення, ухвала, постанова, судовий наказ) потребують їх ґрунтовного вивчення з метою вдосконалення правового регулювання питань, пов'язаних з ухваленням та проголошенням судових рішень, вирішення проблем правозастосовної практики, з метою забезпечення виконання основного завдання цивільного судочинства - справедливого, неупередженого та своєчасного розгляду і вирішення цивільних справ з метою ефективного захисту порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи інтересів фізичних осіб, прав та інтересів юридичних осіб, інтересів держави.

Вказане свідчить про актуальність теми дисертаційного дослідження І.В. Андронova та його важливе значення для науки цивільного процесу.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Дослідження проблематики судових рішень в цивільному процесі України проведено дисертантом на високому науково-теоретичному рівні на основі поєднання загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання в їх взаємному зв'язку та доповненні один одного, що зумовило високий ступінь обґрунтованості та достовірності висновків дисертації.

Основні положення дисертаційного дослідження опрацьовані із залученням значного масиву спеціальної літератури. На користь дисертанта свідчить проведення дослідження із залученням значної кількості спеціальної літератури, обсяг використаних джерел складає 483 найменування, а також матеріалів судової практики-рішень судів загальної юрисдикції у цивільних справах за 2001-2018р.р., рішень Конституційного суду України, а також рішень Європейського Суду з прав людини.

Достовірність і наукова новизна одержаних результатів обумовлена тим, що дисертація є першим у вітчизняній науці цивільного процесу спеціальним комплексним дослідженням теоретичних та практичних проблем ухвалення, проголошення та набрання судовими рішеннями законної сили у цивільному процесі України в умовах оновленого цивільного процесуального законодавства та євроінтеграційних процесів.

Перший розділ дисертаційного дослідження характеризується наявністю цілої низки положень, які окреслюють сутність концептуального підходу автора до розуміння сутності судових рішень в цивільному процесі та присвячений дослідженню становлення та розвитку вчення про судові рішення в цивільному процесі, розкриттю його методологічної основи, а також характеристиці судового рішення як узагальнюючого поняття для всіх судових актів у цивільному процесі, його сутності, системи вимог, які до нього пред'являються, та юридичної природи законної сили.

Схвальної оцінки заслуговує запропонований автором підхід до характеристики судового рішення як акта правосуддя через аналіз змісту категорії «правосуддя».

Автор справедливо зазначає, що неодмінною ознакою кожного судового рішення як акта правосуддя в цивільному процесі є його відповідність принципу верховенства права. Якщо рішення є неправовим, воно хоча за формою і є процесуальним документом, однак не може вважатися актом правосуддя, оскільки рішення, ухвалене всупереч правовим приписам, не виконує свого призначення та не спрямоване на виконання завдання цивільного судочинства.

В роботі автором зроблено правильний висновок про необхідність врахування правових висновків Верховного Суду при застосуванні судами норм матеріального та процесуального права як важливу складову законності судових рішень.

Має сенс точка зору автора про те, що законна сила судового рішення не є похідною від сили закону, а походить від судової влади, джерелом якої є

Український народ. Зв'язок судового рішення із законом автор вбачає у закріпленні вимоги законності судового рішення, а не через набрання рішенням законної сили. Водночас, рішення суду, набравши законної сили, набуває такого самого авторитету, що й норма закону.

Не позбавлений наукової новизни й *другий розділ дисертації*, присвячений дослідженню сутності та класифікації рішень суду першої інстанції в цивільному процесі, вимог, що пред'являються до рішення суду як процесуального документа, а також властивостей рішення суду, що набрало законної сили.

Варто погодитись з точкою зору автора про те, що сутність рішення суду може бути розкрита лише комплексно, через взаємодію його матеріально-правової та процесуальної складових, тобто як компонента цивільного процесу та як елемента механізму правового регулювання суспільних відносин.

В роботі правильно наголошується на наявності тісного зв'язку між законністю та обґрунтованістю рішення суду з однієї сторони, та його вмотивованістю – з іншої, оскільки текстуальне викладення мотивів ухвалення рішення дає можливість здійснити перевірку його законності та обґрунтованості.

Автор правильно розкриває зміст вимоги категоричності судового рішення, ознаками якої є безальтернативність та безумовність висновків суду, що містяться у резолютивній частині судового рішення. Як вірно відзначається в дисертації, категоричність висновків суду, що містяться в рішенні, є необхідною умовою, складовою принципу правової визначеності, оскільки забезпечує реальну можливість сторонам спору отримати від суду конкретну, чітку, визначену відповідь на їх позовні вимоги. Лише тоді рішення суду забезпечує остаточне вирішення юридичного спору.

Не викликає заперечень й точка зору автора щодо необхідності визначення поряд з суб'єктивними та об'єктивними також просторових та темпоральних меж дії законної сили рішення суду.

Третій розділ дисертаційної роботи, який також містить низку положень наукової новизни, присвячений характеристиці судової ухвали як одного із видів судового рішення, у ньому визначено поняття та види судових ухвал, зміст ухвали як процесуального документа, а також проаналізовано концепцію законної сили судової ухвали.

Заслугує на увагу висновок дисертанта про відмінність рішення суду від ухвали, але мотивація що у рішення існує тісний зв'язок з спірними матеріальними правовідносинами, що є предметом судового розгляду, тоді як ухвалою вирішуються виключно питання процесуального характеру потребує додаткової аргументації.

В роботі аргументовано доведено, що двома основними характеристиками, що визначають сутність такого судового акта як ухвала, є наступні: вони оформлюють процесуальні дії суду, що супроводжують діяльність по здійсненню правосуддя у цивільній справі та вони безпосередньо не втілюють результату застосування норм матеріального права та вирішення по суті матеріально-правового спору.

Можна погодитись із запропонованою автором класифікацією судових ухвал залежно від підстави їх постановлення. За даним критерієм автор цілком вірно поділяє судові ухвали на ті, що постановляються судом *ex officio* незалежно від клопотання учасників справи (наприклад, ухвала про закриття підготовчого провадження призначення справи до судового розгляду), та ті, що є реакцією суду на клопотання учасників справи (наприклад, ухвала про забезпечення доказів).

У *четвертому розділі* дисертації, що також характеризується науковою новизною, визначено юридичну природу судового наказу як особливої форми судового рішення, досліджено зміст судового наказу та особливості набрання судовим наказом законної сили.

В роботі висловлено цілком обґрунтовані заперечення щодо змісту положення п. 7 ч. 1 ст. 168 ЦПК України, в якому закріплено необхідність вказувати в тексті судового наказу повідомлення про те, що під час розгляду

вимог у порядку наказного провадження та видачі судового наказу суд не розглядає обґрунтованість заявлених стягувачем вимог по суті. Автор ставить закономірне питання, якщо суд не перевіряє обґрунтованість заявлених стягувачем вимог по суті, то чи можна вважати обґрунтованим сам судовий наказ. Крім того автору слід було звернути увагу й на некоректність вживаної законодавцем термінології – « вказувати в тексті судового наказу повідомлення», виникає запитання, а чи є це повідомлення, про яке має суд зазначати в судовому наказі, оскільки саме він - суд не розглядає питань про обґрунтованість вимог?

В дисертації правильно акцентовано увагу на наявності істотної прогалини у правовому регулюванні цивільних процесуальних відносин, оскільки з однієї сторони суд не може задовольнити заяву про скасування судового наказу про стягнення аліментів, оскільки процесуальний закон містить пряму заборону для боржника подавати заяву про скасування судового наказу, у випадках видачі судового наказу відповідно до пунктів 4, 5 частини першої статті 161 ЦПК України, а з іншої – не закріплює повноваження суду відмовити в задоволенні заяви про скасування судового наказу.

Не позбавлений сенсу й висновок автора про те, що, будучи актом правосуддя, який дає остаточну відповідь на вимогу заявника щодо стягнення відповідної грошової суми боргу, судовий наказ, тим самим врегульовує, конкретизує відповідні суспільні відносини щодо грошового зобов'язання боржника, надає вимогам заявника юридичної сили та забезпечує можливість їх примусової реалізації, в чому вбачається прояв судової влади, її регулюючий, впорядковуючий вплив на конкретні суспільні відносини між заявником та боржником. Проявляючись таким чином у судовому наказі, судова влада наділяє його законною силою, після чого він набуває рис акту індивідуально-правового регулювання конкретних суспільних відносин.

Завершальний *п'ятий розділ дисертації*, положення якого також мають наукову новизну, присвячений аналізу поняття та сутності постанов судів

апеляційної та касаційної інстанцій, змісту даних процесуальних актів та особливостей обов'язковості постанов Верховного Суду.

Автор дотримується вірної точки зору про те, що право на судовий захист, передбачене ст. 55 Конституції України, не обмежується лише правом особи на звернення до суду першої інстанції, а включає також право на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення, гарантоване п. 8 ст. 129 Конституції України.

В роботі вірно відзначено, що на різних стадіях судового розгляду цивільної справи основне завдання цивільного судочинства вирішується по-різному, з урахуванням специфіки тієї найближчої процесуальної мети, що вирішується судом на відповідній стадії, та повноважень судів тієї чи іншої інстанції.

Автором правильно охарактеризовано сутність постанови суду апеляційної (касаційної) інстанції, що проявляється не лише в тому, що вона є актом реалізації судами вищестоящої інстанції повноважень щодо контролю за законністю та обґрунтованістю судових рішень, а й у тому що вона є актом захисту прав учасників спору на виправлення судових помилок, вона містить відповідь суду на скаргу учасників справи, владно вирішує спір між ними щодо наявності або відсутності судової помилки у судовому рішенні.

В кінці роботи зроблено правильні та логічні висновки, у яких сконцентровано результати дисертаційного дослідження.

Викладення основних положень дисертації в опублікованих працях.

Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображені у 43 публікаціях, у тому числі одноособовій монографії, 18 наукових статтях, опублікованих у фахових виданнях, перелік яких затверджено МОН України, 4 наукових статтях, опублікованих у зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку, тезах 20 доповідей та наукових повідомлень на різних наукових заходах.

Рекомендації щодо використання результатів та висновків дисертації. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що

висновки та пропозиції, сформульовані в дисертаційному дослідженні, можуть бути використані у:

науково-дослідній діяльності – для подальшого дослідження теоретичних та практичних питань вчення про судові рішення в цивільному процесі;

правотворчій діяльності – для підготовки проектів законів про внесення змін та доповнень до актів чинного цивільного процесуального законодавства України з метою вдосконалення процедури ухвалення та проголошення судових рішень в цивільному процесі, порядку та правових наслідків набрання ними законної сили;

правозастосовній діяльності – при розгляді судами цивільних справ, ухваленні та проголошенні рішень та постанов, видачі судових наказів та постановленні ухвал у цивільному судочинстві;

навчальному процесі – при викладенні курсів «Цивільний процес», «Новітня доктрина цивільного процесуального права», «Процесуальні документи в цивільному судочинстві», підготовці підручників, навчальних посібників, курсів лекцій, практикумів із зазначених дисциплін.

Аналіз дискусійних положень дисертації та основні зауваження.

Разом з тим, позитивно оцінюючи проведену наукову роботу, необхідно зазначити, що дисертаційне дослідження містить низку положень, оцінок, висновків, пропозицій і рекомендацій, які відображають спірні теоретичні позиції або суб'єктивне сприйняття їх автором, що спонукає до дискусії з їх приводу, а саме:

1. У Висновку 1 наукової новизни, зокрема при формулюванні визначення поняття «правосуддя у цивільних справах» (арк.11 дисертації та арк. 5 автореферату) дисертантом зазначається, що воно зводиться до ... « захисту порушеного суб'єктивного матеріального права чи охоронюваного законом інтересу конкретної особи внаслідок владного вирішення судом юридичного спору на основі верховенства права». Як бачимо у цьому визначенні йдеться лише про *порушене* суб'єктивне матеріальне право, але у ст. 3 Цивільного процесуального кодексу України особа може звернутися до суду за захистом

не лише порушеного права, а також невизнаних, оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.

Крім того, автор у даному визначенні «правосуддя» говорить лише *про вирішення судом спору* на основі верховенства права, не враховуючи інші види провадження цивільного судочинства, де повинен бути відсутній спір про право цивільне (суб'єктивне матеріальне), наприклад, окреме провадження. Так, згідно ч. 6 ст.294 ЦПК якщо під час розгляду справи у порядку окремого провадження виникає спір про право, який вирішується у порядку позовного провадження, суд залишає заяву без розгляду і роз'яснює заінтересованим особам, що вони мають право подати позов на загальних підставах. Але окреме провадження не є безспірним взагалі, оскільки вирішення таких правових питань слід було віднести до компетенції нотаріусів, наприклад посвідчення безспірних фактів (ст. 34 Закону України « Про нотаріат»). У окремому провадженні може мати місце спір процесуальній, наприклад, у доказах, міркуваннях заявника, заінтересованих осіб, у визначені питань підсудності тощо

Тому під час захисту хотілося б заслухати думку автора про те чи вважає він діяльність суду з розгляду справ окремого провадження та видачі судового наказу правосуддям ? Також хотілось би, щоб дисертант уточнив сформульоване ним поняття «правосуддя в цивільних справах» з урахуванням мотивації як опонента, так і його відповіді на попереднє запитання.

2. Автор на арк.76 дисертації виокремлює спеціальні та специфічні вимоги до рішення суду як процесуального документа, але при цьому зазначає, що їх специфічність має умовний характер. Тому під час захисту хотілося б заслухати додаткову аргументації щодо виділення ним таких двох видів вимог, які пред'являються до рішення суду, чим вони різняться.

3. Доволі дискусійним є зроблений автором дисертаційного дослідження висновок 3 Наукової новизни (арк. 11 дисер, арк 6 автореферату) про те, що судові ухвали не є актами правосуддя, особливо заключні судові ухвали, якими закінчуються деякі цивільні справи. У цьому зв'язку викликає зауваження

остаточний Висновок 8 (арк.368 дисертації, арк.31 автореферату) та його мотивація, що головною відмінністю рішення від ухвали є те, що у рішення існує тісний зв'язок зі спірними матеріальними правовідносинами, що є предметом судового розгляду..., а ухвала суду має виключно процесуальне значення і на матеріальні відносини сторін не впливає. Такий погляд на ухвалу як чисто процесуальний акт є дещо спрощеним. Тому з метою спростування такого висновку автора слід проаналізувати затвердження судом мирової угоди та ухвали, яка постановлюється судом при цьому (п.5 ч. 1 ст.255 ЦПК). Так, згідно ст.207 ЦПК метою мирової угоди є врегулювання спору на підставі взаємних уступок і вона стосується лише прав і обов'язків сторін (матеріальних). Коли мирова угода прийнята судом, тобто після перевірки її умов: чи не суперечать вони закону, чи не порушують права чи охоронювані законом інтереси інших осіб або є невиконуваними, виноситься ухвала про закриття провадження у справі, в резолютивній частині якої зазначаються умови мирової угоди, тобто ці умови стосуються матеріальних прав та обов'язків сторін. Тому виходячи із цієї норми ЦПК можна зробити висновок, що ухвала наряду пов'язана із матеріальним спором та матеріальними правами та обов'язками сторін. Крім того, мирова угода має виконуватися добровільно, але як свідчить практика, досить часто відповідач зволікає із її виконанням, тому суд при оголошенні такої ухвали має роз'яснити сторонам про можливість виконання ухвали примусового, тобто у порядку виконавчого провадження (ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження»). Часто сторони у мировій угоді передбачають строки, у які вона має добровільно виконуватися та певні санкції (штраф, пеня) за її невиконання добровільно, виходячи із норм Цивільного кодексу України.

4. Викликає сумнів доцільність поділу ухвал, що підлягають апеляційному оскарженню окремо від рішення суду (арк. 242, 243 дисертації), який законодавчо визначений та підтриманий дисертантом, оскільки такий поділ можна вважати умовним і виходячи із принципу верховенства права учасник справи вправі вимагати від суду окремого від рішення суду розгляду

ухвали, яка на його думку перешкоджає його у реалізації його права на справедливе правосуддя, але не передбачена у ст. 353 ЦПК. Тому хотілось би під час захисту заслухати думку дисертанта, а чи не вважає він доцільним окремо від рішення суду оскаржувати такі ухвали як про об'єднання та роз'єднання позовних вимог, заміну відповідача у справі, оскільки вони мають безпосередній вплив на права сторін і чи потрібно такі ухвали оформляти самостійним процесуальним актом.

5. Досліджуючи юридичну природу та процесуальні особливості судового наказу в цивільному процесі України (арк.263-274 дисертації, арк. 23 автореферату) дисертанту варто було б звернути увагу на процесуальну модель європейського наказного провадження, запроваджену в країнах-членах Європейського Союзу та оцінити перспективи імплементації в Україні положень Регламенту ЄС № 1896/2006 від 12 грудня 2006р. про порядок видачі Європейського судового наказу.

6. У підрозділі 4.2 йдеться про форму та зміст судового наказу та аналізується ст.160 ЦПК згідно якої судовий наказ є *особливою формою судового рішення* (арк.266 дисертації). Як автор розуміє таку особливу природу, в чому вона проявляється , оскільки у ст. 258 ЦПК судовий наказ є не формою судового рішення , а самим рішенням та ніяких переваг над рішенням, ухвалою тощо немає.

Виходячи із аналізу сформульованого дисертантом поняття «правосуддя», про що йшлося у зауваженні 1, можна зробити висновок що видача судового наказу не є правосуддям, оскільки у наказному провадженні повинен бути відсутній спір (п.8 ст.165 ЦПК), але у підрозділі 4.1 мають місце суперечливі висновки – в одному випадку робиться висновок про те що судовий наказ не є актом правосуддя (арк.23 автореферату), а в іншому- йдеться про те, що наявність розсуду суду у наказному провадженні (арк.60, 267 дисертації, арк.23 автореферату) все ж таки дає підстави зробити висновок проте , що при видачі судового наказу відбувається відправлення правосуддя. Тому хочеться заслухати остаточну думку дисертанта щодо цього питання.

Проте, висловлені зауваження в цілому не заперечують концептуальні положення дисертаційного дослідження Андронova I.B. та у своїй більшості є дискусійними, не спростовують висновку щодо належного рівня рецензованого дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи та її наукову і практичну цінність.

Загальний висновок. Дисертаційна робота на тему «Судові рішення в цивільному процесі України» виконана на високому науково-теоретичному рівні, є самостійним, завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково-обґрунтовані висновки, які є істотним внеском автора у подальший розвиток цивілістичної процесуальної науки.

Зміст докторської дисертації I.B. Андронova відповідає спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право, за якою вона представлена до захисту, та відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, які ставляться до написання докторських дисертацій, а її автор – Андронов Ігор Володимирович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри нотаріального та
виконавчого процесу і адвокатури
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
заслужений юрист України

С. Я. Фурса

